

TÉNYEK ÉS NÉZETEK

(1968. ikrek hava)

Közöser

„A Magyar Írók Szövetsége Kritikai Szakosztálya kerekasztal-vitát rendezett a szomszédos országok magyar irodalmáról, és a hazai kritika ezzel kapcsolatos gondjairól” — olvassuk az Élet és Irodalomban. A csehszlovákiai, szovjetunióbeli, romániai és jugoszláviai magyar irodalomról hangzottak el beszámolók, melyeket élénk vita követett.

A beszámolók szerint ezek az irodalmak kettős kötöttségűek: „Témájuk és táptalajuk a szomszéd szocialista országok társadalmi, politikai és gazdasági valósága. Művészetük kifejezési formája, az anyanyelv, s hagyományaik a magyar irodalomhoz kötik őket” — állapítja meg a felolvasott beszámolók alapján a budapesti hetilap. A jugoszláviai magyar irodalomról Kovács Kálmán beszélt, s megállapította róla, hogy „kis létszámú, legalább négy különböző irányzatra” oszlik. „Ezeknek többsége itthon elfogadott irodalomelméleti alaptételeinket is vitatja. Feladatunk, hogy felvegyük velük az elvi vitát.”

Nehéz egy hetilap cikke alapján megítélni egy ilyen értekezleten elhangzott megállapításokat, s annak előrebocsátásával, hogy egy ilyen eszmecsere valóban fontos, kénytelen vagyok tartózkodással fogadni a ránk vonatkozó s fent idézett megjegyzéseket. Nem szállhatok velük vitába, mert a hetilap jelentése szükséztől, és valószínűleg egyszerűsít is. Egy azonban biztos, s azt meg akarom itt mondani: minden irodalmon belül lehetnek, vannak eltérő irányzatok, melyek vagy vitában állnak egymással, vagy megtűrik egymást, ezen viszont beavatkozással nem lehet változtatni. Két vagy több irodalom viszonyát illetően pedig nyilvánvaló, hogy vannak dolgok, melyekről nem lehet, melyekről kár vitázni, s inkább azt kell keresni, ami közel hoz, mint azt, ami elválaszt bennünket. Legkevésbé pedig arról lehet szó, hogy két szemben álló fél egyike el akarja fogadtatni a másikkal a maga igazát. Van ugyan elvi álláspontok, melyek nélkül el sem tudjuk képzelni az irodalmat, s vannak értékek, melyek szerintünk vitathatatlanok. Továbbá ahhoz sem fér kétség, hogy bármilyen vitát is csak egyenrangú partnerek folytathatnak eredményesen.

Ha viszont helyeseljük a magyar írószövetség kezdeményezését, s egyetértünk azzal, hogy „a világ más tájain létrejött magyar irodalmaknak és irodalmi alkotásoknak” is figyelmet kell szentelni, hogyha egyetértünk abban, hogy „a kapcsolatok jelenleg nem kielégítőek”, s hogy „az lett volna a természetes az elmúlt húsz év során is, ha foglalkozunk velük” (ti, a külföldi magyar irodalommal), ha mi is szükségesnek tartjuk, hogy a magyarországi kritika többet foglalkozzon a határokon túli magyar írók műveivel, s a mi véleményünk szerint is

„fontos elismerés” a külföldi magyar íróknak a magyarországi közlés, ha üdvözöljük is az elmúlt években elért eredményeket — a közös könyvkiadást, az írók állandósuló személyes kapcsolatait, az ünnepi könyvhéten való megjelenést —, s ha magunk is helyeselhetjük az értekezleten kitűzött feladatokat: a bírálatok rendszeresítését, a magyarországi megjelenés biztosítását, mivel véleményünk szerint is tágítani kell a kapcsolatokat — nemcsak a magyarországi irodalommal, hanem a külföldi magyar irodalmak között is közvetlenül, mert így töltik majd be „igazán a híd szerepét közép-erurópai közös dolgainkban”, akkor, azt hiszem, módot kell találni arra, hogy a külföldi magyar irodalmakról szóló vitákban részt vegyen a többi érdekelt fél, tehát a csehszlovákiai, szovjetunióbeli, romániai, jugoszláviai és más külföldi magyar irodalmak képviselői. Igaz képet csak így alakíthatnak ki azok, akiket az ügy foglalkoztat, a külföldi magyar irodalmak bekapcsolását az egyetemes magyar irodalom áramlataiba, vérkeringésébe csak így biztosíthatjuk, mert a hozzászólás joga, a helyszínen való közbelépés lehetősége a garanciája annak, hogy ez a nemes, igaz ügy nem kerül vakvágányra.

Illetéktelen zsüri

A Jugoszláv Rádiódrama XII. Hetét Ohridban tartották meg. Nyolc rádióállomás drámai műsora vett részt a versengésben, öt nyelven folytak az előadások. A zsüri tagjait a zágrábi rádió jelölte ki, emiatt ez az adó nem indulhatott a versenyen. Már ez is furcsa — miért kell egy ilyen megoldás miatt — megfosztani egy rádióállomást attól, hogy részt vehessen a versengésben. Még furcsább az, hogy a zsüri egynyelvű volt.

Nem vonjuk kétségbe, hogy a bíráló bizottság tagjai között volt nem is egy, aki érti a másik két délszláv nyelvet (egyébként az első díjakat is szlovén és macedón darabok kapták). De az már furcsa, hogy a zsürinek — legalábbis tudomásom szerint, s információimat a hazai napi-és hetilapok jelentéseiből merítettem — nem volt sem magyarul, sem albanul tudó tagja, habár a résztvevők között ott volt az újvidéki és a priština-i rádióállomás is. Mégis, Nagygellért János díjat kapott alakításáért. Ismerjük az újvidéki rádió kiváló színészének képességeit, s ezért nem csodálkozunk az elismerésen, de vajon nem csupán gesztus, udvariasság, merő formalitás ez a díj, meggyőződés áll-e mögötte, olyan meggyőződés, amely a színész játékanak megértésén nyugszik? Félő, hogy nem. Félő, hogy valamilyen kulcs érvényesült csupán. A hazai rádióállomások dolga persze, hogyan intézik a zsüri összeállítását, de arra gondolniuk kellene, hogy helytelen a véletlenre, esetleges sugalmazásokra, vagy éppenséggel egy megalkuvást jelentő kulcsra bízni az ítéletet ilyen alkalommal. Vagy verseny, vagy nem verseny. Ha verseny, akkor egyenlő feltételeket kell biztosítani minden félnek, akár-milyen nyelven lép is fel a porondon.

Olvasók ezrei

A szépolvasási verseny, melyet a Jó Pajtás szervezett, sok tekintetben emlékezetes marad. Olyan mozgalom volt ez, mely az anyanyelv megbecsülésére nevelte a gyermekeket, az anyanyelv ápolását tűzte ki céljául, s kétségtelenül nagy szerepet játszott a könyv, az írott betű megszerettetésében, népszerűsítésében legkisebjeink között.

Biztos, hogy impozáns a résztvevők száma, s hogy a szervező, a Jó

Pajtás szerkesztősége megérdemel minden elismerést. Nézzük azonban meg, mi lesz tovább, lesz-e ennek folytatása.

A szépolvasási verseny bebizonyította: a könyv is fel tudja lelkesíteni a fiatalokat, anyanyelvünk szépségei is tudják őket buzdítani, pedagógusainkban eddig felszínre nem hozott erők rejlének, a több, mint húszezer kis olvasó holnap újabb, sorsdöntő versenyre is képes a kultúráért, a szép szóért. Pontosán látta meg a helyzetet Herceg János, s megokoltan követeli, hogy ne álljunk meg, hanem szervezzük meg a hazai magyar olvasókat. Itt az alkalom, itt vannak a jövődő olvasók: a Jó Pajtás tábora az a sereg, az a lappangó erő, amelyre gondolni kell, melyet számon kell tartani, ha irodalmunkról, kultúránkról, jövőnkről van szó.

Hrvatski književni list

A fenti címmel új irodalmi lap indult Zágrábban a Független Írók Közösségének kiadásában. Első száma az utolsó példányig elfogyott, a második szám iránt is nagy az érdeklődés. Anyagi támogatást a Hrvatski književni list senkitől sem kap, mert a Horvát Szocialista Köztársaság kulturális tevékenységet támogató alapja nem hagyta jóvá a dotációt ennek a lapnak.

Az alap igazgató bizottságának bizonyára megvannak a maga okai, hogy elutasította az újság kérelmét, a kiadó azonban eladásból, előfizetésből és önkéntes adományokból továbbra is megjelenteti. Legalábbis ideig-óráig. Hogy mi lesz később, azt valószínűleg ők sem tudják.

Tekintsünk most el a dotáció megtagadásától, s nézzük inkább, mit olvashatunk a lap második számában, melyet — említsük meg az érdekesség kedvéért — Zágrábban nemcsak hivatásos újságírók árulnak, hanem a lap barátai is terjesztik, vállalatokban és utcákon egyaránt.

Két nagy írás érdemli meg figyelmünket: a Matica hrvatska és a Horvát Írók Egyesületének évi közgyűléséről szóló részletes beszámoló. A lap tudniillik kimerítően tudósít a két közgyűlésről, ismerteti a felszólalásokat is, melyeket a napilapok csak nagy vonalakban, felületesen vagy sehogy sem említettek. Az Írók Egyesületének közgyűlésén lefolyt vita irodalmi életünk igen sok problémáját vetette felszínre, anélkül, hogy megoldást talált volna; mindenesetre figyelemreméltó a vita élessége, a felszólalok határozottsága, mely főleg az irodalomban s általában a kulturális életben mutatkozó negatívumok elleni tiltakozásban nyilatkozott meg.

A vezércikk a folyóirat megfojtására irányuló törekvésekkel foglalkozik, az olvasók támogatását kéri — mivel a lap nem kap társadalmi támogatást.

Két dolog tűnik szemébe a Hrvatski književni list tárgyilagos olvasójának. Az egyik, hogy a lap szerkesztői, munkatársai túlságosan el vannak ragadtatva — önmaguktól. A reklám, amit saját maguknak csapnak, túl hangos, már-már ízléstelen. Talán úgy érzik, hogy nehézségeik közepette ezzel tudnak híveket szerezni, vagy önmagukat vigasztalják?

A másik — s azt hiszem, lényeges — jellegzetes vonása a lapnak a dilettantizmus. A főszerkesztő Zlatko Tomičićen kívül a lapnak újszólván nincs is neves, komoly munkatársa. Azokat akarja felkarolni a szerkesztőség, akik máshonnan kimaradtak, akik szemben állnak. **S így** süllyed a lap a dilettantizmus színvonalára. Bizonyítékai ennek a második számban megjelent versek, irodalomtörténeti fejtegetések, könyvismertetések, aforizmák stb. Mind-mind egy rosszul értelmezett népies-

ség, helytelenül felfogott népszerűség jegyében áll. S a legjellemzőbb, hogy a lap ezt tudatosan vállalja! Kezdő írók verseit közli, ami nem lenne baj, de a kezdőkben inkább a félreállítottakat látja, az el nem ismerteket, nem az induló tehetségeket. Olyan könyveket ismertet, melyek iránt más folyóiratok nem érdeklődnek.

A Hrvatski književni list programja nem ad biztosítékot, hogy a lap a továbbiakban más irányban halad majd. Így pedig csak pillanatnyi érdekességet jelenthet maga a tény, hogy megjelenik, de a horvát irodalmi életben — melyről igen rossz véleménnyel van — nem jelent majd se új értékeket felfedező szövet, se forradalmi erőt.

Tézisek, folyóirat nélkül

Fiatal szlovén értelmiségiek egy csoportja elkészítette egy jövőendő folyóirat programjának téziseit. A folyóirat címe Katalog lenne; egyelőre nem tudok róla, hogy megindult volna.

A programpontok megszövegezői abból indulnak ki, hogy a társadalom annyira fejlett már, hogy a kultúra mint kultúra, tehát önállóan is fennállhat, nem kell már társadalmi feladatokat vállalnia. Gyökeresen megváltozik a viszony a kultúra és a társadalom között, a kultúrának pedig önálló létezésre kell berendezkednie. A Katalog megindításának egyik célja ezeknek a változásoknak a nyilvántartása. Nem az a szándéka a folyóiratnak, hogy eszmeileg, társadalmilag vagy nemzedékileg különbözzék, hanem szakszerűségben. Nem kívánnak vitába szállni a többi szlovén folyóirattal, hanem ki akarják tölteni az űrt, melyet azok hagytak.

Az új nemzedék úgyszólván egy rendkívüli termékeny földalatti világot képez, s a folyóirat ezt akarja legalizálni. A legfiatalabbak kísérleteznek, tágtíják látókörüket, s elismertetésükhöz elő kell készíteni a talajt.

A Katalog programja a munka az irodalomban, képzőművészetben. Nem a szlovén jellegű kultúra érdekli, hanem az irodalom mint a vita eszköze.

Programjukkal a folyóirat elindítói be kívánnak kapcsolódni a társadalom életébe. A munkamegosztás hívei, a szabadon fejlődő társadalom elvét vallják.

Egyhangúlag

Kongresszust tartottak a bolgár írók. A résztvevők mindenben egyhangúak voltak. Abban is, hogy megígérték: minden erejükkel „a bolgár irodalomnak a szocialista realizmus útján való további sikeres fejlesztésén” fognak munkálkodni, meg abban, hogy meg kell akadályozni „az imperializmus eszmei támadásait”, „a bal- és jobboldali revizionizmus megjelenését”, „az eszmei front belső aláaknázását”, s nem fogják megengedni az olyan vitákat, melyeken szembehelyezkednének a bulgáriai politikai és esztétikai nézetekkel. Egyhangúlag választották meg az írószövetség új elnökét — a régi elnök személyében, egyhangúlag hagyták jóvá a régi vezetőség munkáját s hozták meg a határozatokat a jövőre nézve.

Boldog irodalom, melynek képviselői ilyen egyhangúak, boldog nép, melynek ilyen egyhangú az irodalma!

A jugoszláviai írók képviselői nem vettek részt a kongresszuson, ez azonban nem jelenti azt, hogy a jugoszláv irodalomról nem volt szó. Igenis volt. Venko Markovszki, aki Jugoszláviából Bulgáriába emigrált, s ott bolgárrá kiáltotta ki magát, támadást intézett Jugoszlávia ellen,

ami nem is csoda, hisz Markovszki nemcsak hazát, hanem nemzetiséget is cserélt.

Az olvasóra bizzuk, hozza meg ítéletét Markovszkiról is s az irodalomról is, mely Markovszkit sietett befogadni soraiba. Talán épp az egyhangúság kedvéért.

Áldozati füst

Mivel nem volt pénze a szállítási költségek fedezésére, Vojislav Jakić a hátára vette alkotásait, s úgy szállította őket Belgrádba. Nemcsak aállítás módja volt különös, hanem a művek is: deszkákból összeeszkábált ládák, szekrények, bennük esztergályozott fatárgyak. Vojislav Jakić a szerb szobrászatot a pop-art és az új realizmus megjelenése előtt olyan művekkel gazdagította, a közönséget és a kritikát olyan szobrászati alkotásokkal lepte meg, melyek mindenképpen újdonságot jelentenek, s egy új nézőpontot is követelnek meg.

Ezek a szekrények (vagy ládák, vagy koporsók) — melyekben a szobrász használatra alkalmatlan fatárgyakat helyezett el, s a keret — a deszkaláda — durvaságát az esztergályozott tárgyak simaságával, finom vonalaival egyensúlyozta — átmenetet képeznek a festészet és szobrászat között, mert habár háromdimenziósak, csak előlről nézhetők. Aleksa Čelebonović, aki a Književnostban bemutatja Jakićot, részben Dalihoz, részben Mondrianhoz hasonlítja a szerb szobrászt, akit eleinte nem ismertek el. Műveit nem fogadták el a kiállításokon, úgyhogy a közönség előtt ismeretlen maradt. Szobrai nehezek, nagy területet foglalnak el, s a visszautasítás után a képtárak, kiállítási termek gondnokai nem találtak nekik helyet. Arra kérték a szobrászt, vigye el műveit. Jakićnak nem volt pénze szállításra, hanem ott hagyta őket azzal az utasítással, hogy használják szobraikat fűtésre. És fel is tüzelték őket.

Így szállt a magasba egy szerb szobrász műveinek áldozati füstje. Később, egy szkopjei kiállítás után, ahol egyetlen szobrát sem vásárolták meg, Jakić a Vardarba dobálta műveit, s azok szépen úsztak a folyón lefelé. A művésznek ezúttal sem volt pénze szállításra, elvitte hát szobraikat a víz.

Most már befogadják, elismerik Jakićot, értékre talált, de a művész, akinek alkotásait nemcsak bizonyos korszerű művészeti irányzatok előfutárainak tekinthetjük, hanem a múlt, a tűnő, korhadó, porladó tárgyak poétizációjának is, most is érez egyféle elzárkózást. „Szobraim túlságosan csúfak és drágák, ezért senkinek sem kellene” — mondta egy alkalommal. Ez is csak azt bizonyítja, hogy nem mindennapi művek alkotója.

A néma irodalom

Nemrég számoltam be ezen a helyen Igor Mandić vádjairól, melyekkel a horvát irodalmat illette: hogy megalkuvó. Alig múlt el néhány hónap, Mandić újra a vádló szerepében lép fel. Ezúttal nem kevésbé súlyos az, ami miatt felelősségre vonja a mai horvát irodalmat. Azt állítja róla, hogy néma, hogy hallgat társadalmunk és korunk problémáiról.

Helyeselhetnénk, tapsolhatnánk Mandićnak, ha követelését a művészet, az irodalom szempontjából, az alkotások értékelésének céljából állítaná fel. De nem. Azt követeli, hogy az irodalom avatkozzék be a kor és a társadalom ügyeibe — ha már a kor és a társadalom nem

avatkozik az irodalomba (!). Teljes mértékben kötelezze el magát korunk eszmei, politikai és gazdasági kérdéseinek megoldásában, egyébként nem tarthat igényt arra, hogy a társadalom elismerje — fenyegeti az irodalmat Mandić. Arról azonban elfeledkeznek, hogy ebben az esetben a politikusoknak, közgazdászoknak, szociológusoknak nem lenne semmi dolguk, pedig nekik is kellene hagyni valamit...

Persze nem lehet az egészet tréfával elütni, sokkal komolyabb az, amit Mandić mond. Habár ő végzetesen téved, mert nem az embert és az ember sorsát, létét állítja az irodalom érdeklődésének középpontjába, kimond néhány igazságot is. Például jól látja meg az ún. belső cenzúra kérdését, amely valaha a külső ellenőrzést, cenzúrát váltotta fel, ma azonban, amikor ez már csak a bürokratikus időszak csökevénye, nincs elegendő erőnk gyökeresen kiirtani magunkból.

Mandić alaptézise téves. Nemcsak az irodalom céljainak és feladatainak vulgarizálásával nem érthetünk egyet, hanem azzal sem, hogy a mai horvát irodalmat némasággal vádolja. Az a nézete sem helytálló, hogy nálunk az elismerést csakis hallgatással lehet elérni. Az alkotás a fontos. S érdekes, hogy azok, akik az igazi elismerést kivívták a horvát irodalomban, az utóbbi években legalábbis, az emberi élet lényeges kérdéseiről szóltak, még akkor is, ha műveiket nem csomagolták az úgynevezett korszerűség rikító rongyaiba, hanem megelégedtek a maguk érzésvilágának, élményeinek, belső valóságának kifejezésével. Lehet, hogy Mandićnak jobban tetszene, ha az írók a napi események krónikásaivá válnának, s feláldoznák magukat és a művészetet. De akkor az események, a történelem felfalnák az írókat, az irodalmat, s Mandićnak sem maradna, amin rágódhat.

Egy zágrábi újságíró a horvát irodalom enfant terrible-jének nevezi Mandićot. Hol van ő attól! Tessék megfigyelni: akkor ír ilyen forradalmi, felforgató, világmegváltó cikkeket a horvát irodalom problémáiról — s ezek szerinte a megalkuvás és a némaság —, ha épp téma-hiányban szenved. Amikor épp nincs semmi mondanivalója. Valamivel csak ki kell tölteni a Vjesnik irodalmi rovatát...

Tomán László